

2073
ԼԵՒՈՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆՑ

Ա Յ Ց

ԹԻՒՐՔԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

ՀԱՅ ՏՈՒՐԻԱՅԻ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՅ)

«Այլ բարատարը ստոբ, այլ ճշմարտությունը
գերազանց անկողն ոչ լուսեցեց: Այլ ի կարծ ընդու-
տուցեալ, և ոչ ըլլալ զարթուցեալ, այլ ես ինքնին
անձամբ անպէտ ի տեղւոյն պատուէցի և տեօի և
լուսայ...»

ԵՐՆԵՎ:

Петеръ Артемъ

ЛАЗАРОВЪ

ԹԻՖԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ Ա. Գ. ՌՕՏ. ՆԱԿ.

1890

Петеръ Артемъ

ЛАЗАРОВЪ

СВИДЕТЕЛЬСТВО

СВИДЕТЕЛЬСТВО

Дозволено ценз. Тифлисъ, 12-го Марта 190 г.

Тифлисъ, 12-го Марта 190 г. Год ... д. № 41.

(Удостоверение)

ЛАЗАРОВ

ЛАЗАРОВ

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Վաղուց է որ ես փափագում էի ճանապարհորդել թիւրքաց Հայաստանում, որի մասին առհասարակ իրականացես չառ քիչ գիտենք և միայն ժամանակ առ ժամանակ կցկոտուր, տիրալի լուրեր ենք ստանում: Այս ուղում էի «անձամբ անդէն ի տեղւոջն» տեսնել թիւրքահայաստանցու վիճակը. «գլխալ է գոր լսէ մարդ, և ալ է գոր տեսանէ հաստատուն իւրովք աչօք», եթէ խօսելու լինինք Յղիշէի լեզուով:

Ձանագան պատճառներով, որոնց թւելը այստեղ աւելորդ է, ես չէի կարող 1888 թւի սեպտեմբերի 25-ից առաջ սկսել իմ ճանապարհորդութիւնը: Իմ դիտաւորութիւնը գլուխ բերելիս ինձ հանգամանքները չէին նպաստում, ես չը կարողացայ ոչ մի ուղեկից գտնել և առհասարակ ինձ չը լաջողուեց զիւրացուցիչ միջոցներ ձեռք բերել:

Ես մտադիր էի ամբողջ մի տարի անցկացնել թիւրքաց Հայաստանում, պտտելով հետեւեալ մեր հին աշխարհներում՝ Բարձր Հայք, Տուրուքերան, Վասպուրական, որոնք Ալրարատի և Սիւնիքի հետ կառմում են և այժմ, չը նաչած բազմաթիւ եկուտը ազգերի մուտքին, հալութեան սիրտը, կենդրոնը: Յուրուքերան և Վասպուրական, նախնի ժամանակներում, չը ջապատուէին Վանալ ծովը և Բարձր Հայքի հետ միասին առաջնութեամբ են երեք ընդարձակ վիլայէթներ (նահանգներ)՝ Էրզրումի, Բաղէշի և Վանալ: Այդ վիլայէթները միայն մօտաւորապէս պահ-

պանել են հայոց վերուիշեալ նախնի նահանգների սահմանները, ապինքն՝ Բարձր Հայք մտաւորապէս ալժմ էրդրումի վիլայէթն է, Տուրուբերան՝ Բաղէշի (Մշու), Վասպուրական՝ Վանալ: Բայց ինչպէս չեսոյ կը տեսնէք, ինձ չը չաջողուեց բոլոր այդ վիլայէթներում պտտել:

Յիշողութիւններս գրելիս դուրս չը ձգեցի իմ ճանապարհորդութեան աչն մասը, որը վերաբերում է մինչև սահմանագրութիւն՝ ուսաց Հալաստանով անցած տեղերին, որովհետև այդ տեղերը (դիւսաւորապէս Վարսի նոր նուաճած երկիրը) հետաքրքրական են, իբրև նոր ուսաց ձևքն անցած թիւրքաց Հալաստանի մի մասը. դա մի, աջպէս ասած, նախածանօթութիւն է Տաճկաստանի հետ: Ստիպուած եմ մի քանի մանրամասնութիւններ թողնել. սակայն ոչինչ մխիթարական ե՛ աչ թողածներում: Աւերտը չէր լինի իմ կողմից, ի վերջոյ, նկատել որ ոչ մի չափազանցութիւն կամ փաստերի տենդենցիօզ լուսաւորութիւն ես ինձ թող չեմ տուել պատմելիս:

Եթէ այս փոքրիկ գրուածքը պարզէ փոքր ի շատ էրթերցողներին մի քանի ինդիրներ, չարժէ նոցա հետաքրքրութիւնը թիւրքաց Հալաստանով և զրդէ ուրիշներին աւելի չաջող և երկար ուղևորութիւն անելու աչ երկրում և ուսումնասիրելու նրան—դա կը լինի մի ամենամեծ վարձատրութիւն իմ աշխատութեան:

Լ. Ս.

ԱՅՑ ԹԻՒՐՔԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

(նայ տուրիստի յիշողութիւններէց)

«Թէպէտ և ոչ իցեմք բաւական ասել զամենայն չարին... սակայն և ոչ լսել կամ իմք ծածկելով զվիշտս նեղութեանն. այլ աստուցուք փոքր ի շատէ, զի ձայնակէցք լիցուք այնոցիկ... զի և դու իբրև լուիցես՝ ոչ սակաւ արատաւա կեղուցուս ի վերայ ազգին թշուառութեան»:

Ե՛ՂԻՇԷ:

Оглянись — зло вокругъ черезчуръ ужъ гнететъ,

Ночь вокругъ черезчуръ ужъ темна!

Надсонъ.

I.

Մ Ի Ն Չ Ե Ի Ս Ա Հ Մ Ա Ն Ը

1888 թւի յունիսի վերջերին հասայ Մօսկուայից իմ ծննդավայրը՝ Գողթան գաւառի (այժմ Օրդուբաթեան բաժին) գիւղերից մինը: Սեպտեմբերի 25-ին այդ տեղից ես ուղևորուեցի Երևան:

Ճանապարհը մինչև Նախիջևան ընկած է նախ՝ ամալի ձորերով, որոնք շրջապատուած են կամ լերկ ժայռոտ սարերով կամ աւաղածածկ բլուրներով, և յետոյ՝ անապատ դաշտերով, որոնց վրայ օաղիսի պէս

